

9. Шмераль Я. Б. Образование Чехословацкой республики в 1918 году / Я. Б. Шмераль. – М., 1967. – 339 с.
10. Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. ХХ століття : підруч. для вищих навч. закл. / В. Яровий. – К., 2005. – 816 с.

В статье анализируются социально-экономические изменения в Чешских землях в начале ХХ века. Подчеркивается, что благодаря развитию промышленности и сельского хозяйства на основе использования достижений научно-технического прогресса и собственного опыта, этот регион превратился в наиболее развитую часть Австро-Венгрии. Отражено политическую жизнь чешского населения, деятельность политических партий и межнациональные отношения. Доведено, что чехи формировали предисловия для создания собственного государства.

Ключевые слова: Чешские земли, промышленность, сельское хозяйство, политические партии, межнациональные отношения.

This article analyses socio-economic changes on Check lands at the beginning of 20th century. Due to development of industries and agriculture and through using achievements of own experiences and scientific and technical progresses, this region became the most developed region of Austrian-Hungarian region. The article deals with political life of the Check population, political parties and international affairs. It has been proven, that Check people were forming the grounds for creating their own country.

Keywords: Check lands, industry, agriculture, political parties, international affairs.

УДК 94 (439): 94(47 +57) “1944”
ББК 63.3 (4 Угор)

Іван Пендзей

БОЙОВІ ДІЇ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УГОРЩИНИ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ І ЗВІЛЬНЕННЯ ЇЇ ЗЕМЕЛЬ ВІД ГІТЛЕРІВСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (23 ВЕРЕСНЯ – ЛИСТОПАД 1944 р.)

У статті на основі спеціальної літератури, присвяченої “визвольній місії” Червоної армії у Південно-Східній і Центральній Європі, проаналізовано боротьбу радянських військ проти армій німецько-угорського фашизму на території Угорщини; з’ясовано причини невдач Червоної армії на початку Будапештської операції, виокремлена роль Й.В.Сталіна у вимушеному переході радянських військ до оборони.

Ключові слова: Червона армія, 23 вересня 1944р., 2-й Український фронт, 3-й Український фронт, Дебреценська, Будапештська наступальні операції, причини невдач радянських військ під Будапештом, Й.В.Сталін.

23 вересня 1944 р. – особлива дата в історії Угорщини. У цей день Червона армія, переслідуючи гітлерівські війська, вступила на її територію у районі Дьюла Макао. Вигнанням фашистів із Батона війська 2-го Українського фронту при підтримці угорських антифашистських сил розпочали здійснення своєї визвольної місії в Угорщині [5, с. 435]. Вирішальне значення у визволенні Угорщини мав так званий “девятый удар” 1944 р., який настав після звільнення Румунії і Болгарії, метою якого, писав Сталін, було “Вивести Угорщину із війни і повернути її проти Німеччини” [7, с.77] – розгромити фашистські армії, позбавити гітлерівську Німеччину її “останнього сателіта”. 26 вересня Червона армія зайняла невеликий провінційний Мако у Південній Угорщині, який був першим угорським містом звільненим радянськими військами.

Угорщину визволяли війська 2-го і 3-го Українських фронтів за безпосередньої підтримки 4-го Українського фронту. Для розгрому великого угруповання фашистських військ на території Угорщини радянське командування спочатку націлило 2-й Український фронт, у складі якого знаходились і румунські війська. Дещо пізніше на територію Угорщини уступили війська 3-го Українського фронту, до складу якого уходили також болгарські частини. Дії 2-го Українського фронту з півночі забезпечувались

4-м Українським фронтом, який наступав у Карпатах. На Дунаї діяла Дунайська воєнна флотилія [6, с.21–22].

Під кінець вересня 1944 р. лінія фронту проходила по рубіжу перевал Пріслоп, Тиргу–Муреш, південніше Клужа і далі по південно-західній ділянці румуно-угорського довоєнного кордону і румуно-югославському кордону до м. Бела-Церква. Правіше, на північний схід від вододілу Карпатського хребта, діяли війська 4-го Українського фронту. Уздовж болгарського кордону, на белградському напрямі розгорнулись війська 3-го Українського фронту і болгарської Народної армії, які розпочали 28 вересня операцію з визволення столиці Югославії [10, с.27, 28].

Ставка Верховного Головнокомандування поставила 2-му Українському фронту завдання завдати головний удар із району північно-західніше міста Арада у напрямі Дебрецен – Нїредьхазу і допоміжні удари на флангах, розгромити головні сили групи армії “Південь” у районі Клуж – Орадея-Маре (Орадя) – Дебрецен (дебреценське угруповання противника) і, розвиваючи наступ на північний – захід і північ, вийти на ріку Тиса від Чопа до Сольнок, допомогти 4-му Українському фронту подолати Карпати і оволодіти районом Ужгород – Мукачеве [6, с.22], т. б. у визволені Закарпатської України. Надалі військам 2-го Українського фронту належало форсувати Тису і розвивати наступ на Будапешт [9, с.28]. При цьому передбачалась тісна взаємодія 2-го і 3-го Українського фронту. Останній проводив у цей час Белградську операцію, і особливо з 4-м Українським фронтом, який наступав у Карпатах. Дії 2-го і 4-го Українських фронтів координував представник Ставки ВГК Маршал Радянського Союзу С.К.Тимошенко [2, с.44].

Поставлені цілі в операції були виконані. 2 жовтня радянські війська, що наступали на Орадю, Дебрецен, Нїредьхазу просунулись на 20 км і потім змушені були відбивати запеклі контрудари противника між Орадою і Салонтой. 6 жовтня 1944 р. війська 2-го Українського фронту під командуванням маршала Радянського Союзу Р.М.Малиновського перейшли у наступ на Елек, Карцаг і на Субботіцу та Сегед. Опір противника на його південному фланзі було зломлено. 8 жовтня кінно-механізована група вийшла на південно-західні підступи до Дебрецена. Противник завдав у районі Орадя, Дебрецен, Карцаг ряд сильних контрударів [2, с.45]. Відбивши ворожі контрудари, війська 2-го Українського фронту до кінця третього дня наступу просунулись на окремих ділянках фронту на 80–100 км і вийшли у район міста Карцага, перетнули Трансільванські Альпи, увійшли у Велику Угорську низину (угорці її називають Альфельд), оволоділи містом Дюла, 11 жовтня визволили адміністративний центр Трансільванії – місто Клуж і місто Сегед на той час друге за величиною місто Угорщини, один із важливих її економічних і політичних центрів [8, с.300, 301, 304]. Наступного дня вони вийшли на рубіж Родна – Бістріца – Клуж, визволивши значні території –лівобережжя Тиси на південь від Дебрецена. Війська правого флангу 2-го Українського фронту, визволивши м. Клуж, просунулись у напрямі Карой – Чоп. Війська ж 4-го Українського фронту під командуванням генерала Петрова уклинились у глибину оборони німців у Карпатах [7, с.80].

З 13 до 20 жовтня виключно уперті бої розгорнулись на напрямі головного удару, між Орадея – Маре і Дебреценом. Противник старався за усяку ціну призупинити даліше просування радянських військ на північ і утримати основні вузли комунікацій – Дебрецен, Нїредьхазу, Чоп, – щоб забезпечити відхід 8-ї німецької, 1-ї і 2-ї угорських армій [8, с.305]. Подолавши ворожий опір і завдаючи удари по зустрічним напрямом на Дебрецен червоноармійці до кінця 19 жовтня увійшли на його вулиці, а 20 жовтня повністю очистили місто від фашистів. Дебрецен – великий центр Угорщини – був третім за величиною – після Будапешта і Сегеда – містом країни. Війська захопили багато трофеїв: 24 літаки, що залишились на місцевому аеродромі, 133 танки і штур-

мових знарядь, 130 польових гармат, 37 бронетранспортерів. Безпосередньо у боях за місто противник утратив понад дві тисячі солдатів і офіцерів [8, с.306].

До кінця 20 жовтня на правому крилі фронту війська просунулись на 110–120 км, досягли рубежа Сігет – Мергіта і установили зв'язок з правофланговими частинами, що діяли на дебrecенсько-ніредьхазському напрямі. На лівому фланзі фронту війська, ламаючи опір ворога, до кінця 20 жовтня пересікли югославсько-угорський кордон південно-східніше міста Байя [8, с.307].

У наступні дні украї жорстокі бойові дії йшли у районах Ніредьхазу і Сольнок. Війська 2-го Українського фронту 22 жовтня удруге зайняли місто Ніредьхазу (після того як змушені були залишити його під натиском противника) – останній укріплений пункт німецько-угорських збройних сил у північній частині Затисся. На сольнокському напрямі війська, успішно ліквідувавши наслідки контрудару, очистили від противника східний берег Тиси і до кінця 28 жовтня оволоділи трьома плацдармами на протилежному березі ріки у районі Сольнока. Війська правого крила фронту, завершивши 25 жовтня визволення північної частини Трансільванії, пересікли румуно-угорський кордон. Війська лівого крила фронту продовжували розвивати наступ, зайняли міста Байю і Сомбор і до кінця 28 жовтня захопили у міжріччі Тиси – Дунай великий плацдарм, що мав від 20 до 100 км у глибину і до 120 км по фронту [8, с. 307–309].

Війська сусіднього – 4-го Українського фронту – продовжували виконувати раніше поставлене завдання по подоланню Карпат з метою виходу в райони Ужгорода і Мукачева. Війська 2-го Українського фронту, переслідуючи противника, 26 жовтня оволоділи Мукачевом, наступного дня – Ужгородом, а 28 жовтня – містом Чоп [8, с.309]. 29 жовтня вони з'єднались у районі Чопа з військами 4-го Українського фронту, які визволяли Закарпатську Україну, наступаючи з північного-сходу. У результаті успішного завершення Карпато-Ужгородської операції уся Закарпатська Україна була визволена від німецько-фашистських військ.

Таким чином, у результаті Дебrecенської наступальної операції, яка тривала більше двадцяти днів, одночасно з визволенням Закарпатської України і Північної Трансільванії було визволено усе Затисся і південна частина міжріччя Дунаю і Тиси [7, с.223, 224], загальною площею понад 27 тис. кв. км [8, с.311]. Війська 2-го Українського фронту за 23 дні наступу просунулись у глибину від 130 до 275 км, вийшли на Тису майже на усьому її протязі, форсували ріку на широкому фронті і захопили великий плацдарм від Альпара на Тисі до Байї на Дунаї. Під кінець операції фронт проходив по лінії Чоп – Уйфехерто – Сольнок – Байя, маючи кордон по Тисі з 4-м Українським фронтом. Розєднані на початку вересня сотнями кілометрів війська двох фронтів до кінця жовтня зустрілись на Угорській рівнині [8, с.311; 10, с.29]. Розгромом великого угруповання військ противника, визволенням східних і північно-східних районів країни, закінчився перший етап визволення Угорщини.

27 жовтня 1944 р. у зв'язку зі вступом Червоної Армії в Угорщину Державний Комітет Оборони СРСР виніс постанову, яка зобов'язувала Військову раду 2-го Українського фронту роз'яснити угорському народу, що Червона Армія вступила у їх країну тільки у силу воєнної необхідності, а не з метою набуття її території або зміни існуючого ладу, що вона знаходиться у ній “не як завойовниця, а як визволителька угорського народу від німецько-фашистського гніту” [4, с.385].

Військова рада 2-го Українського фронту відповідно до вказівки ДКО звернулася до угорців зі спеціальним зверненням, у якому зазначалося: “Червона армія вступає на угорську територію не для того, щоб зайняти якусь частину її або змінити існуючий суспільний лад Угорщини. Вступ радянських військ на територію Угорщини продиктований виключно воєнною необхідністю, бо німецькі війська і армія Угорщини – союзники Німеччини – продовжують опір... Червона армія прийшла в Угорщину не як завойовниця, а як визволителька угорського народу від німецько-фашистського гніту.

У Червоної армії немає інших цілей, крім цілі розгрому ворожої німецької армії і знищення панування гітлерівської Німеччини у пригноблених нею країнах” [1, с.15].

У зверненні запевнялось, що радянська військова адміністрація в Угорщині не мінятиме усі місцеві органи влади і громадського самоуправління, систему економічного і політичного устрою, запроваджувати свої порядки, тобто не буде втручатись у внутрішні справи країни. “Приватна власність громадян залишається недоторканною і знаходиться під охороною радянських військових властей”, говорилося у зверненні [1, с.16].

З кінця жовтня 1944 р. розпочався другий етап визволення Угорщини – Будапештська наступальна операція. Ця операція була розпочата і спочатку здійснювалась військами 2-го Українського фронту, а з 12 грудня у ній прийняв активну участь і 3-й Український фронт [2, с.47].

Як не дивно, у військово-історичній літературі називаються різні дати початку Будапештської операції. У статті генерал-полковника А.Желтова 29 жовтня 1944 р. [2, с.44], а у статті Маршала Радянського Союзу М.В.Захарова 28 жовтня 1944 р. [3, с.29].

Називаються також різні хронологічні межі Дебреценської операції. А.Желтов, посилаючись на Большую советскую энциклопедию (т.8, изд. 3-е. М., 1972, с.6–7) датує її 2–27 жовтня 1944 р. [2, с.44], Маршал Радянського Союзу двічі Герой Радянського Союзу Р.Я.Малиновський 6–28 жовтня 1944 р. [6, с.22].

Будапештська операція як за своїм значенням, масштабах, запеклості битв, так і практичному застосуванню досягнень радянської воєнної науки, твердить у своїй роботі, присвяченій визволенню Червоною армією Угорщини Д.Немеш, належить до найвидатніших воєнних операцій Радянської армії. Визволення Угорщини було безпосереднім результатом переможного завершення Будапештської операції [7, с.103].

“Будапешт, зауважує Д.Немеш, являється промисловим центром країни; у столиці і її околицях зосереджено дві третини угорської фабрично-заводської промисловості. Будапешт – важливіший вузол комунікацій, де сходяться усі головні залізничні лінії країни. Гітлерівці хотіли за усяку ціну утримати угорську столицю, щоб закрити тим самим підступи до Німеччини з південного сходу. Виходячи із цього, вони оточили Будапешт і його околиці смугою укріплень аж до ріки Тиси. За допомогою цієї укріпленої зони вони сподівались утримати північно-угорський промисловий район Мішколц – Озд – Шалготарян. Збереження за собою столиці, крім воєнно-стратегічного значення, мало для фашистів, природно, і надзвичайно важливе політичне значення. Утримуючи Будапешт у своїх руках, вони ще могли певною мірою поповнювати пошматовані угорські війська і продовжувати їх використовувати. Втрата же Будапешта означала би для німецьких окупантів не мало не багато, як утрату майже усієї Угорщини” [7, с.102].

Стратегічне значення Будапешта, підкреслює Маршал Радянського Союзу Герой Радянського Союзу М.В.Захаров, визначалось тим, що він, розміщений у вузлі більше двох десятків залізних і шосейних доріг... служив немовби воротами із Балканських країн у Австрію – “Австрійську кріпость” гітлерівців – у Південну Німеччину. У столиці Угорщини разом з передмістями були зосереджені приблизно п’ята частина населення усієї країни і близько двох третіх її промислових підприємств [3, с.29–30].

Угорщина була останньою кріпостью на південному крилі німецько-фашистської армії, а Будапешт – її цитаделлю, ключем усієї системи оборони на південно-західному театрі воєнних дій. Тому фашистська Німеччина надавала надзвичайно важливе політичне, економічне і воєнне значення утриманню своєї останньої союзниці у Європі – Угорщині і у першу чергу її столиці. У випадку падіння Будапешта, говорили нацисти, Угорщина виходила із гри і гітлерівська Німеччина опинялася у повній ізоляції [3, с.29–30].

Замисел Будапештської операції полягав у тому, щоб завдати два удари по обороні противника (північніше і південно-західніше Будапешта), розвинути прорив на сходячих напрямках з метою оточення і знищення будапештського угруповання ворога [6, с.23].

Будапештську операцію здійснювали разом з військами 2-го Українського фронту війська нової, демократичної Румунії, які уже брали участь у боях в Затиссі, а з військами 3-го Українського фронту йшли війська нової, демократично Болгарії [7, с.101].

Ставка Верховного Головнокомандування наказала командуючому фронтом не пізніше 29 жовтня перейти у наступ у межиріччі Тиси і Дунаю. Мета – пробити оборону противника на західному березі Тиси і у подальшому завдати удару по ворогу, що обороняв Будапешт. Армії фронту повинні були форсувати Тису і захопити плацдарм на її західному березі [8, с.318–319].

Виконуючи наказ Ставки Верховного Головнокомандувача 29 жовтня 1944 р., у другій половині дня, війська лівого крила 2-го Українського фронту перейшли в наступ і у той же день прорвали оборону противника у міжріччі Тиси і Дунаю. До кінця другого дня 46-та армія просунулась уперед на 20–40 км, 7-а гвардійська армія тим часом захопила плацдарм на правобережжі Тиси розміром 10 на 30 км. Вклинившись у центр угорської частини міжріччя Дунаю і Тиси, війська до ранку 1 листопада повністю очистили від окупантів місто Кечкемет [8, с.319], за образним висловлюванням Д.Немеша, увійшли у “південно-східні ворота Будапешта”, у місто, розташоване за 85 кілометрів від Будапешта [7, с.103]. Вечері 1 листопада у битву були введені механізовані корпуси, які стрімко просунулись на 75 км (М.В.Захаров – до 100 км [3, с.31]), а 2 листопада зайняли місто Альшонемеді, розміщене за 15 км від угорської столиці, і до кінця дня вийшли на підступи до угорської столиці з півдня (з південного сходу – *І. П.*), але спроба радянських військ з ходу оволодіти містом до успіху не привела. Наступ на Будапешт було призупинено, але на інших ділянках фронту він продовжувався з перемінним успіхом до кінця листопада [2, с.47]. З 2 листопада і розгорнулись запеклі бої за столицю Угорщини [3, с.31].

Гітлерівському командуванню уже до цього часу удалось перекинути під Будапешт на задалегідь підготовлені позиції три танкові і одну моторизовану дивізію і посилити тут оборону. Кінно-механізованій групі генерал-лейтенанта І.П.Плієва удалось, використавши первинний успіх 46-ї армії, переправитись на правий берег Тиси південніше Сольнока. Становище рещти військ фронту не зазнало будь-яких суттєвих змін [8, с.321]. Однак те, що 46-й армії уже тоді удалось вийти на підступи до Будапешта, зіграло велику роль у загальному ході операції [3, с.32].

Виконуючи наказ Ставки Верховного Головнокомандування, 2-й Український фронт 4 листопада призупинив наступ двох механізованих корпусів, бо це могло привести до невинуватих утрат. Радянські війська змушені були перейти до оборони. Для забезпечення успіху було вирішено підготувати новий удар по ворожих військах на більш широкому фронті. Виконуючи вказівки Ставки, командування 2-го Українського фронту розпочало новий наступ з метою розсікти вороже угруповання східніше Будапешта, а потім обійти його з півночі і далі, завдаючи удар з півночі, північного-сходу і півдня, оволодіти містом, але не змогли подолати три потужні оборонні смуги ворога, що прикривали угорську столицю. Противнику і тут удалось призупинити наступ радянських військ [10, с.30–31].

Природно, що дослідників війни завжди хвилювало питання неупередженого з'ясування причин, чому успішно розпочатий наступ радянських військ так швидко захлинувся. Ставка змушена була віддати наказ про призупинення наступу. Тривалий час, після певною мірою загадкової смерті “вождя усіх народів” Й.В.Сталіна у 1953 р., це питання продовжувало негласно залишатись зоною, закритою для об'єктивного і неупередженого аналізу. При Л.Брежнєві навіть робились спроби реабілітації надміру принижених, як тоді уважав дехто із високопоставлених керівників, військових заслуг Сталіна перед радянським народом у добу М.С.Хрущова. Зловісна тінь воєнного генія вождя продовжувала холодити серця і душі істориків і упливати на волю людей. Серед тих, хто прагнув вийти за вузькі рамки сталінсько-брежнєвських ідеологем, були, без

сумніву, і колишні воєначальники, що з перших днів сталінсько-гітлерівської бійні (Великої вітчизняної війни 1941–1945 рр.) знаходились у діючій армії, на фронті, і своїми високими діловими якостями, професіоналізмом як командувачі військами і фронтами разом з простими солдатами кували перемогу. Чи не перша спроба у радянській літературі, присвяченій війні, неупередженого пояснення причин фактично провалу у реалізації, поставлених перед 2-м Українським фронтом задач, була зроблена у капітальній праці, присвяченій визволенню Червоною армією Південно-Східної і Центральної Європи, опублікованій у 1970 р. Серед складу колективу її авторів – ряд блискучих і талановитих радянських воєначальників, у тому числі командувач 2-м Українським фронтом Р.М.Малиновський [8].

Новизна, проявленого авторами даного наукового дослідження підходу до з'ясування причин фіаско Червоної армії на початковому етапі Будапештської наступальної операції, на наш погляд, полягає, насамперед, у викритті ролі Головнокомандувача Збройними Силами СРСР Й.В.Сталіна у невдачах Червоної армії у боях на підступах до угорської столиці. Поряд із звичним для таких випадків кліше – посиленням на природно-кліматичні фактори – як осіннє бездоріжжя, майже безперервні дощі, а також не менш традиційне – несвоєчасне підвезення боєприпасів через протяжність комунікацій, змученість військ, що безперервно наступали протягом чотирьох місяців, а також недооцінка труднощів форсування Дунаю і ін. [8, с.323], автори дослідження підводять читача до більш глибокого розуміння того, чому Червона армія змушена була зупинитись, а під час наступу 11–26 листопада, вийшовши у напрямі головного удару на підступи до Будапешта, не змогла виконати головне завдання – розгромити будапештське угруповання ворога

Для вдумливого читача, здатного самостійно дійти до логічно завершених висновків, у дослідженні наведено запис бесіди командувача 2-м Українським фронтом Р.М.Рокосовського і Верховного Головнокомандувача Й.В.Сталіна, яка відбулася по ВЧ напередодні наступу 46-ї армії на Будапешт, котрий розпочався, як зазначалось, 29 жовтня [8, с.321–322]. Із неї випливає недвозначний висновок – головна причина невдач радянських військ на підступах до Будапешта корінилась у повільності їх наступу, що дало можливість гітлерівському командуванню перекинути достатню кількість сил і засобів для організації упертого опору. Ця обставина, а також інші фактори – майже повна відсутність на той час резервів у 2-го Українського фронту, неготовність до дій 6-ї гвардійської танкової армії, оскільки вона, після недавніх напружених боїв, знаходилась на доукомплектуванні – поповнювалась і ремонтувала матеріальну частину, як і те, що війська правого крила фронту вели тяжкі бої на підступах до кордонів Чехословаччини, і неможна було узяти звідти хоч би незначну частку сил [8, с.322] переконливо свідчать, що першопричиною невдачі наступу військ була їх фактична непідготовленість для реалізації завдання Ставки. Як свідчить згадана розмова командувача фронтом з Й.Сталіним, Р.М.Рокосовський, наводячи, здавалось би, 100% аргументи неготовності військ для негайного наступу, чого від нього настирливо вимагав Головнокомандувач, мав би переконати Головнокомандувача у необхідності для належної їх підготовки надати йому, як він і просив, ще п'ять днів. Проте Сталін не прислухався до обґрунтованого прохання маршала, і у формі, яка граничила з недопустимою грубістю у стосунках з підлеглим йому за статусом військовим керівником високого рангу, заявив, що той не розуміє “політичної необхідності нанесення негайного удару по Будапешту” і, нарешті, відхиливши усі доводи командуючого, у категоричній формі наказав йому “завтра ж перейти у наступ на Будапешт”. Р.М.Рокосовський у присутності генерала А.І.Антонова тут же на місці віддав наказ командарму перейти з ранку 29 жовтня у наступ [8, с.322].

Тобто автори видання, публікацією розмови Р.М.Рокосовського зі Сталіним дають читачеві ясний натяк на те, що провина за непідготовлений як слід, поспішний

наступ Червоної армії на будапештському напрямі цілком і повністю лежить на Головнокомандувачу, який, не рахуючись з конкретними умовами стану готовності військ до наступу, віддав наказ про його початок, виходячи тільки із йому відомої “політичної доцільності”, але, як швидко з’ясувалося, згубної для військової операції. Помилку вождя вкотре виправляли соратники, Ставка, а прості солдати спокутували її ціною власної крові. Проте прямої заяви щодо справжньої ролі Сталіна у цих подіях, яка, безсумнівно була саме такою, як ми її спробували реконструювати, автори праці не зробили, і не тільки, як нам здається, з етичних міркувань.

7 листопада війська 2-го Українського фронту відновили наступ у центрі, форсували Тису і прорвали ворожу оборону по цій ріці. До 26 листопада наступаючі з’єднання змогли просунутись тільки на 55–65 км західніше і північно-західніше від Тиси. Серед причин повільності темпів просування військ М.В.Захаров виділяє “великі труднощі у постачанні боеприпасів, викликані бездоріжжям”, стомленістю військ, які безперервно наступали, починаючи з серпня, і мали потребу у відпочинку, відсутності у фронту великих резервів [3, с.32].

У той час, коли війська 2-го Українського фронту наступали на Будапешт, війська 3-го Українського фронту (командуючий маршал Радянського Союзу Ф.І.Толбухін) з 7 листопада по 9 грудня провели операцію, яка зіграла важливу роль у ході визволення Угорщини. 57-ма армія 3-го Українського фронту під командуванням генерал-полковника М.Н.Шарохіна на початку листопада 1944 р., після завершення Белградської операції, форсувала Дунай і захопила великий оперативний плацдарм у районі Батіна і Апатін. Прорвавши сильну оборону противника на західному березі Дунаю, вона вийшла 25 листопада до кордонів Угорщини на рубіж Фекете – Кіпу, Борза, Удвар, Майош, Мадьярбой, а частини 4-ї гвардійської армії форсували Дунай у районі Мохач і 26 листопада з’єднались з 57-ю армією [10, с.92].

У результаті успішних бойових операцій військами 2-го Українського фронту у листопаді були звільнені міста Кечкемет, Сольнок, а також Хатван та інші [9, с.473]. 10 листопада радянські війська знаходились за 15 км південніше столиці [7, с.104]. Військами 3-го Українського фронту 29 листопада було звільнено важливий промисловий центр – м. Печ. 57-ма армія, захопивши плацдарм 100 км по фронту і 50–70 км у глибину, створила сприятливі умови для наступу головних сил фронту на секешфехерварському напрямі [11, с.92].

1. Воззвание командования Красной армии к населению освобожденной территории Венгрии (Не ранее 27 октября – не позднее 31 октября 1944 г.) // Советско-венгерские отношения 1945–1948 гг. : документы и материалы. – М. : Изд-во полит. л-ры, 1969. – С. 15–16.
2. Желтов А. Освобождение Венгрии / А. Желтов // Военно-исторический журнал. – 1974. – № 10. – С. 41–50.
3. Захаров М. В. Будапештская операция / М. В. Захаров // Освобождение Венгрии от фашизма / под ред. чл.-корр. АН СССР А. М. Самсонова ; состав. генерал-майор И. Н. Виноградов. – М. : Наука, 1965. – С. 91–101.
4. История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941–1945 : в 6 т. Т. 4 : Изгнание врага из пределов Советского Союза и начало освобождения народов Европы от фашистского ига. (1944 год). – М. : Воен. изд. Мин-ва обороны СССР, 1962. – 736 с.
5. История Венгрии : в 3 т./ редкол.: Т. М. Исламов, А. И. Пушкаш, В. П. Шушарин. – Т. 3 / редкол.: А. И. Пушкаш (отв. ред.), И. М. Гранчак, В. А. Крючков, Л. Н. Нежинский. – М. : Наука, 1972. – 906 с.
6. Малиновский Р. Я. Битва за Венгрию / Р. М. Малиновский // Освобождение Венгрии от фашизма / под ред. чл.-корр. АН СССР А. М. Самсонова ; состав. генерал-майор И. Н. Виноградов. – М. : Наука, 1965. – С. 19–28.
7. Немеш Д. Освобождение Венгрии / Д. Немеш ; пер. с венг. Л. Ф. Золоткова. – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1957. – 278 с.
8. Освобождение Юго-Восточной и Центральной Европы войсками 2-го и 3-го Украинских фронтов (1944–1945 гг.) / под общ. ред. маршала Советского Союза М. В. Захарова. – М. : Наука, 1970. – 776 с.
9. Пушкаш А. И. Венгрия в годы Второй мировой войны / А. И. Пушкаш. – М. : Наука, 1966. – 527 с.

10. Шарохин М. Н. Освобождение Венгрии от фашистского ига / М. Н. Шарохин, В. С. Петрухин // Новая и новейшая история. – 1977. – № 1. – С. 25–45.
11. Шарохин М. Н. Южнее озера Балатон / М. Н. Шарохин // Освобождение Венгрии от фашизма / под ред. чл.-корр. АН СССР А. М. Самсонова ; состав. генерал-майор И. Н. Виноградов. – М. : Наука, 1965. – С. 91–101.

(Далі буде)

В статье на основе специальной литературы, посвященной “освободительной миссии” Красной армии в Юго-Восточной и Центральной Европе, проанализированы борьба советских войск против армий немецко-венгерского фашизма на территории Венгрии; выяснены причины неудач Красной армии в начале Будапештской операции, выделена роль И.В.Сталина в вынужденном переходе советских войск к обороне.

Ключевые слова: Красная армия, 23 сентября 1944 г., 2-й Украинский фронт, 3-й Украинский фронт, Дебреценская, Будапештская наступательные операции, причины неудач советских войск под Будапештом, И.В.Сталин.

On the basis of literature dedicated to "liberating mission" of the Red Army in the South-Eastern and Central Europe, analyzed the fight against the armies of the Soviet forces the German-Hungarian Fascism in Hungary; The reasons for the failure of the Red Army at the beginning of the Budapest operation, highlighted the role of J.V. Stalin in the Soviet troops forced transition to defense.

Keywords: Red Army, 23 September 1944. 2nd Ukrainian Front, 3rd Ukrainian Front, Debrecen, Budapest offensive operations, the reasons for the failure of Soviet troops near Budapest, J.V.Stalin.

УДК 327.57 (477): (575.3) + 341.123

ББК 66.4 (4 Укр)

Лілія Бурачок, Оксана Яцків

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ МИРОТВОРЦІВ У МІСІЯХ ООН У ТАДЖИКИСТАНІ

Стаття присвячена малодослідженій темі участі українських миротворців у врегулюванні конфлікту в Таджикистані протягом 1994–2000 рр. Розглянуто аспекти підготовки миротворців та їхні основні завдання з підтримання миру в регіоні.

Ключові слова: Організація Об'єднаних Націй, військові спостерігачі, Таджикистан.

Наприкінці ХХ ст. взаємозалежність національних інтересів більшості держав світу досягла такого ступеня, за якого для встановлення й підтримання миру почали широко застосовуватися міжнародні заходи, що передбачають насамперед втручання багатонаціональних миротворчих сил у врегулювання конфліктів. Сукупність таких заходів становить зміст миротворчої діяльності. Найскладніші та найвпливовіші заходи, пов'язані із застосуванням міжнародних контингентів збройних сил, дістали назву миротворчих операцій.

Участь у міжнародних миротворчих операціях є досить новим аспектом зовнішньої політики й безпеки України й водночас одним з основних засобів реагування на нові політичні реалії. Україна, як одна з країн-засновниць Організації Об'єднаних Націй (далі ООН) є важливим контрибутором військових підрозділів та персоналу до операцій ОПМ ООН (операції з підтримання миру). ОПМ є формою міжнародної багатосторонньої діяльності під егідою ООН. Вони проводяться на підставі чіткого мандата ООН та під її політичним контролем. Сили, задіяні в миротворчих операціях, повинні бути багатонаціональними [3, с.61].

Дослідження процесів, пов'язаних із подоланням міжнародних конфліктів, проведення миротворчих операцій, включаючи “гуманітарні”, участь в них України викликає інтерес до детального вивчення подій, що є актуальним на даний час. Серед значного пласту історичної літератури (наукової, документальної, мемуарної) фактично відсутні комплексні дослідження з історії становлення й участі України в миротворчій діяльності ООН [1, с.183].